

ПРИЧИНИ, ПРОЯВИ ТА МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОМИЛОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Древняк Лада Петрівна,

аспірантка, асистентка кафедри дошкільної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID ID: 0000-0001-5955-3484

У статті наголошується на актуальності проблеми формування мовленнєвої компетентності дошкільників, що визначається завданнями Закону України «Про дошкільну освіту», а також завданнями Базового компонента дошкільної освіти в Україні.

Привертається увага до причин, проявів та видів мовленнєвих помилок у дітей дошкільного віку, наводяться умови та механізми їх подолання. Розкривається значення мовного середовища у формуванні мовленнєвої компетенції. Наголошується на важливості своєчасного діагностування мовленнєвих помилок та виборі найбільш вдалих та дієвих механізмів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті, які би сприяли їх коригуванню.

Проведення діагностування мовлення допомагає вихователю оптимізувати процес розвитку у дітей мовленнєвих навичок і умінь, побачити динаміку становлення мовленнєвої діяльності під впливом цілеспрямованого її формування, запобігти методичним помилкам як у доборі мовного змісту навчання, так і використанні тих чи тих технологій і психотехнік, а головне, досягти розвивального ефекту в роботі з надання мовленнєвим операціям (навичкам) і мовленнєвим діям (умінням) довершеності й досконалості.

Тому проблема дитячого мовлення потребує подальших комплексних досліджень, спрямованих на вивчення мовленнєвої діяльності у сукупності пізнавальної, емоційної та мотиваційної сфер дитини, а також розробки відповідних корекційних і розвивальних впливів на мовленнєвий розвиток дитини.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, мовленнєва компетентність, мовне середовище, культура мовлення, мовленнєві помилки.

Drevniak Lada. Causes, manifestations and mechanisms of overcoming speech errors in preschool children

The article emphasizes the relevance of the problem of the formation of speech competence of preschoolers, which is determined by the tasks of the Law of Ukraine “On Preschool Education”, as well as the tasks of the Basic Component of Preschool Education in Ukraine.

Attention is drawn to the causes, manifestations and types of speech errors in preschool children, the conditions and mechanisms for overcoming them are given. The significance of the language environment in the formation of speech competence is revealed. The importance of timely diagnosis of speech errors and the selection of the most successful and effective mechanisms for the formation of grammatical correctness of children’s speech, both in classes and in everyday life, which would contribute to their correction, is emphasized.

Conducting a speech diagnosis helps the educator to optimize the process of development of children’s speech skills and abilities, to see the dynamics of the formation of speech activity under the influence of its purposeful formation, to prevent methodological errors both in the selection of the language content of education and the use of certain technologies and psychotechniques, and most importantly – to achieve developmental effect in the work of providing perfection and perfection to speech operations (skills) and speech actions (skills).

Therefore, the problem of children’s speech requires further comprehensive research aimed at the study of speech activity in the aggregate of the child’s cognitive, emotional and motivational spheres, as well as the development of appropriate corrective and developmental influences on the child’s speech development.

Key words: speech development, speech competence, speech environment, speech culture, speech errors.

Вступ. Нині в Україні здійснюється ґрунтовне реформування системи освіти, що торкається її організаційних та змістових аспектів. Сучасна дошкільна освіта спрямована на отримання випускниками ЗДО визначених компетентностей. Надзвичайно важливим є формування мовленнєвої компетентності, яка надалі визначає успішність навчання в школі. Повноцінне оволодіння рідною мовою в дошкільному дитинстві є необхідною умовою вирішення завдань розумового, естетичного і морального виховання дітей у цей період [1].

Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку – це процес набуття оптимального щодо віку кола лінгвістичних уявлень, граматичних умінь і навичок, розвиненість мовлення, сформованість мовленнєвої активності, самостійність у наслідуванні мови та оволодінні лінгвістичною інформацією, уміння використовувати різноманітні засоби спілкування [2].

Значимість проблеми формування мовленнєвої компетентності визначається завданнями Закону України «Про дошкільну освіту», а також завданнями Базового компонента дошкільної освіти в Україні, в яких вказано на необхідність формування у дітей до кінця дошкільного віку ключових компетентностей, які забезпечать успішне навчання в школі та подальшу соціалізацію особистості. Оволодіння мовою виділяється в психології та педагогії як центральне особистісне утворення, в якому сходяться різні лінії психічного розвитку – мислення, уява, пам’ять, емоції. Необхідно спеціально організувати навчання, спрямоване на оволодіння дошкільниками рідною мовою, оскільки, за даними досліджень А. Богуш, стихійне оволодіння мовою не може забезпечити високий рівень мовленнєвої компетентності.

Проте, незважаючи на важливість проблеми розвитку мовлення у дошкільників, науковці і педагогі-

практики відзначають помітне зниження рівня мовленнєвого розвитку сучасних дітей. Отже, мовленнєвий розвиток дітей є магістральною лінією у сучасній дошкільній освіті, оскільки оволодіння рідною мовою забезпечує повноцінне міжособистісне спілкування і пізнання дійсності, сприяє залученню до цінностей духовної культури від покоління до покоління, а також є необхідною умовою виховання і навчання [1].

Матеріали та методи. Дитина народжується, живе і розвивається у суспільстві. Для неї це не тільки вузьке коло предметів і явищ природи, а й люди, речі, суспільні відносини, культура, мова, наука тощо. Спочатку дитина не розмовляє, але чує мовлення дорослих, звернене до неї, потім приходить час, коли дитина сама включається в активне мовленнєве спілкування.

Результати. Середовище, за П. Блонським, відіграє важливу роль у розвитку мовлення маленької дитини, воно дає чи не дає дитині можливість багато говорити і постійно чути мовлення дорослих, воно прискорює або гальмує розвиток мовлення. Отже, від мовного середовища, в якому перебуває дитина, залежить її власне мовлення.

Дослідники виділяють різну кількість етапів становлення мовлення дітей, по-різному називають їх, вказують вікові межі кожного. У дослідженнях О. Гвоздева простежується послідовність появи в мовленні дитини різних частин мови, словосполучень, різних видів речень. О. Леонт'єв виділяє 4 етапи становлення мовлення дітей: підготовчий – до 1 року; переддошкільний етап першопочаткового оволодіння мовою – до 3 років; дошкільний – з 3 до 7 років; шкільний [3].

Л. Засекіна, С. Засекін виділяють такі важливі аспекти дослідження мовленнєвої генези дітей дошкільного віку, як кількість слів у монологічному та діалогічному мовленні дитини з різною кількістю складів, довжина діалогів, сформованість фонетичних, лексичних і граматичних навичок та аналіз пауз у мовленні дітей [4].

Дитина дошкільного віку оволодіває граматичною будовою мови в нерозривному зв'язку зі своїм психічним розвитком, у єдності з розвитком предметно-практичної діяльності, мислення, спілкування. Проблема формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку є досить складною і багатоаспектною. До неї звертались психолінгвісти, лінгвісти, педагоги, логопеди, дефектологи (А. Богуш, О. Гвоздев, Л. Калмикова, Г. Ніколайчук, І. Рум'янцева, Ф. Сохін, В. Тищенко, І. Зимня, М. К. Шеремет та ін.) [5; 6; 7].

Вивченню психологічних закономірностей формування граматично правильного мовлення присвячено низку досліджень (Л. Виготський, О. Леонт'єв, О. Лурия, Є. Соботович, Ф. Сохін та ін.) [3; 5; 8].

У ранньому дитинстві за дуже короткий час (два-три роки життя) дитина оволодіває рідною мовою. Засвоєння відбувається завдяки здатності нервової системи до наслідування.

У разі нормального спілкування дитини з оточуючими мовленнєві зв'язки утворюються шляхом наслідування та зміцнюються шляхом рефлекторного повторення – фізіологічної ехолалії (неконтрольований,

автоматичний повтор слів, почутих у чужому мовленні). Для того щоб дитина почала говорити, у неї повинні бути сформовані на певному рівні мовноруховий, слуховий аналізатори, органи артикуляції. Фізіологічна ехолалія, що виявляється у повторенні складів, слів, передусе розумінню слів та їх вимові [1].

М. Красногорський наголошує: «Під час нормального мовленнєвого спілкування дитини з оточуючими людьми мовні зв'язки утворюються шляхом наслідування і зміцнюються шляхом спонтанного повторення або, як ми називаємо, фізіологічної ехолалії».

«Правильність граматичної будови мови у дітей раннього віку, – зауважує М. Красногорський, – залежить від правильності побудови мовлення оточуючих людей. Трирічний малюк правильно вживає відмінки, особи, дієслівні форми, засвоюючи їх у мовних сполученнях, які він сприймає від тих, хто його оточує. Тому для правильного розвитку дитячого мовлення важливо, щоб діти на другому і третьому році життя чули правильне мовлення з досить багатим словниковим складом».

Опанування рідною мовою, рідним словом починається з раннього дитинства у сім'ї, серед близьких і рідних для дитини людей, а вдосконалення її продовжується в дошкільних закладах, школі і впродовж усього життя. Рідна мова є загальною основою навчання і виховання дітей у дитячому садку. Оволодіння рідною мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування є найбільш вагомим досягненням дошкільного дитинства. Адже психофізіологами доведено, що саме дошкільний вік (до 6–7 років) є найсприятливішим для оволодіння рідною мовою. До 5 років дитина оволодіває звуковою системою рідної мови і усвідомлює звуковий склад слова (Д. Ельконін), до 4, 5 років засвоює відмінкові закінчення та основні граматичні форми (О. Гвоздев), з 5 років оволодіває монологічним мовленням (С. Рубінштейн). Якщо дитина з якихось причин буде ізольована від повноцінного мовленнєвого спілкування в дошкільні роки, це негативно відіб'ється на її подальшому і розумовому, і мовному розвитку. Кінцевою метою опанування рідною мовою в дошкільному віці є засвоєння її літературних норм і культури мовлення, культури спілкування рідною мовою.

Культура мовлення – це вміння правильно говорити (й писати), добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування, це система вимог стосовно вживання мови в мовленнєвій діяльності.

Культура мовлення виявляється в таких його характеристиках, як: правильність, нормативність, адекватність, логічність, різноманітність.

Культура мовлення формується, розвивається і виявляється в процесі спілкування в мовленнєвій діяльності. Культури рідного мовлення потрібно вчити з дитинства в процесі навчальної мовленнєвої діяльності [9].

Як зазначає А. Богуш, культура мовлення пов'язана з його нормативністю, з літературними нормами вимови. Літературні норми мови – це сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному й писемному мовленні. Граматичні норми мови – це загальноприйняте і обов'язкове вживання

граматичних правил, тобто форм слів та їх сполучуваності в реченнях.

Відомий лінгвіст Л. Щерба назвав граматику «збіркою правил мовленнєвої поведінки». Він зауважував, що оволодіти мовою означає засвоїти не тільки елементи мовних одиниць, а й правила їх уживання.

Діти дошкільного віку не вивчають правил, вони засвоюють граматику будови мови інтуїтивно, практичним шляхом під час спілкування з дорослими. Будь-які відхилення від граматичної норми вважаються помилками.

Засвоєння граматичної будови мови для дитини – складний шлях, на якому не обходиться без помилок. Діти плутають суфікси, префікси однієї частини мови з іншою. Для кращого засвоєння граматичної правильності необхідно виробити звичку правильно говорити.

К. Ушинський писав: «Граматику правильності мовлення усного й писемного є не тільки знання, а й звичка – досить складна і різноманітна система дрібних навичок висловлювати свої думки правильно як у мовленні, так і на письмі. Для грамотності не досить, щоб людина знала граматику правила, але потрібно, щоб вона звикла миттєво застосовувати їх. Звички, особливо дрібні і складні, набуваються успішно і засвоюються глибоко тільки в період ранньої молодості» [10].

Формування граматично правильного мовлення у дітей передбачає такі напрями, як: перевірка граматичної правильності дитячого мовлення і запобігання помилкам; наслідування мовленнєвого зразка педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам, використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті.

Щоб правильно вибрати напрям роботи з формування граматичної правильності мовлення, вихователь має знати, які саме помилки характерні для дітей конкретної групи, як часто вони трапляються. З цією метою в кожній віковій групі дошкільного закладу проводиться індивідуальна перевірка мовлення дітей двічі на рік: восени (вересень–жовтень) і навесні (травень–червень).

Отже, звичку правильно розмовляти потрібно виховувати, а для цього педагог має знати, яких помилок припускаються діти і своєчасно їх виправляти.

Специфіку і характер граматичних помилок у дітей досліджували такі вчені, як: А. Арушанова, А. Богущ, К. Крутій, Н. Лопатинська, Н. Маковська, Г. Ніколайчук, С. Цейтлін та ін.

Усі граматичні помилки можна поділити на словотвори, морфологічні і синтаксичні.

На думку С. Цейтлін, однією з причин граматичних помилок є: «нерівномірність засвоєння дитиною системи і норм мови. Мова – це механізм, що керує мовленнєвою діяльністю всіх мовців, які цією мовою розмовляють. Тому не можна оволодіти мовленням, не знаючи мови, яка його породжує. Процес опанування дитиною мови із мовлення тих, з ким вона спілкується, є несвідомим, інтуїтивним. Дитяче мовлення – це узагальнений і досить спрощений варіант нормативної мови. Більшість помилок дитячого мовлення належить до системних, які порушують мовну норму шляхом прямолінійного наслідування системи».

Другою причиною мовленнєвих помилок дітей є наслідування просторічного мовлення дорослих, які модифікують слова нормативної мови. С. Цейтлін одним із чинників виникнення мовленнєвих помилок називає складність механізму породження мовлення, зокрема висловлювання. У свідомості мовця одночасно відбувається кілька складних процесів: добір потрібної синтаксичної моделі з тих, що зберігаються в довготривалій пам'яті; добір лексики для заповнення синтаксичної моделі; добір граматичних форм та розміщення їх у певному порядку. При цьому важливу координувальну роль відіграє оперативна пам'ять (короткочасна), яка, на жаль, у дитини ще не досить розвинена. Наявність синтаксичних помилок («композиційних») пояснюється недостатнім розвитком оперативної пам'яті у дошкільників. До таких помилок належать тавтологічні помилки, пропуски частин речень у складному реченні, повторення одного й того самого слова в реченні, конструктивна переваженість речень тощо. Під впливом навчання в процесі засвоєння системи мови мовленнєві помилки поступово зникають.

Висновки. Отже, проведення діагностування мовлення допомагає вихователю оптимізувати процес розвитку у дітей мовленнєвих навичок і умінь, побачити динаміку становлення мовленнєвої діяльності під впливом цілеспрямованого її формування, запобігти методичних помилок як у доборі мовного змісту навчання, так і використанні тих чи тих технологій і психотехнік, а головне, досягти розвивального ефекту в роботі з надання мовленнєвим операціям (навичкам) і мовленнєвим діям (умінням) довершеності й досконалості.

Тому проблема дитячого мовлення потребує подальших комплексних досліджень, спрямованих на вивчення мовленнєвої діяльності у сукупності пізнавальної, емоційної та мотиваційної сфер дитини, а також розробки відповідних корекційних і розвивальних впливів на мовленнєвий розвиток дитини.

Література:

1. Федорова М.А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир : ФОП Левковець, 2022. 313 с.
2. Соловей А. Психолінгвістичне дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 1.
3. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. Москва : Смысл; Санкт-Петербург : Лань, 2003. 287 с.
4. Засєкіна Л.В. Психолінгвістична діагностика : навчальний посібник / Л.В. Засєкіна, С.В. Засєкін. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
5. Зимняя И.А. Речевой механизм в схеме порождения речи. Психологические и психолінгвістические проблемы владения и овладения. Москва : Изд-во МГУ, 1969. 218 с.
6. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія / Л.О. Калмикова, Н.В. Харченко, С.Д. Дем'яненко, Л.А. Порядченко ; за заг. ред. Л.О. Калмикової. Київ : Вид-во «ПП Медведєв», 2007. 304 с.

7. Румянцева И.М. Психология речи и лингвопедагогическая психология. Москва : ПЕРСЭ; Логос, 2004. 319 с.
8. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психика, сознание, бессознательное: Собрание трудов. / Текстологический комментарий И.В. Пешкова. Москва : Лабиринт, 2001. 368 с.
9. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. / Упорядник Богуш А.М. Частина I та II. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2005. 720 с.
10. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х томах. Київ : Рад. школа, 1983. Т. I. 348 с.
11. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.

References:

1. Vyhotskyi L. S. (2001). Myslennia ta mova. Psykhyka, soznanye, bessoznatelnoe. (Sobranie trudov.) [Thinking and speech. Mind, consciousness, unconscious]. M. : Labyrint. 368 s. [in Russian].
2. Doshkilna lnhvodydaktyka (2005). Khrestomatiia. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Preschool language didactics. Reader. Study guide for students of higher pedagogical educational institutions]. Chastyna I ta II. K. : Vydavnychi Dim «Slovo», 720 s. [in Ukrainian].
3. Zasiakina L. V. (2008). Psykholinhvistychna diahnozyka : navch. Posib [Psycholinguistic diagnostics: education. manual]. Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky, 188 s. [in Ukrainian].
4. Zymniaia Y. A. (1969). Rechevoi mekhanyzm v skheme porozhdenia rechy. Psykholohycheskye y psykholynhvistycheskye problem vladenya y ovladenya [Speech mechanism in the speech generation scheme. *Psychological and psycholinguistic problems of possession and mastery*]. M. : Yzd-vo MHU, 1969. 218 s. [in Russian].
5. Kalmykova L. O. (2016). Formuvannia u ditei starshoho doshkilnoho viku movlennievoi diialnosti: diahnozyko-rozvyvalnyi kompleks : navch.-metod. posib [Formation of speech activity in children of older preschool age: diagnostic and developmental complex: teaching method. manual]. K. : Vydavnychi Dim «Slovo», 384 s. [in Ukrainian].
6. Leontev A. A. (2003). Osnovi psykholynhvistyky [Fundamentals of psycholinguistics.]. M.; SPb. : Lan. 287 s. [in Russian].
7. Rozvytok movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku : monohrafiia / Kalmykova L.S. ta in. (2007). [Speech development of older preschool children: monograph]. K. : Vyd-vo «PP Medvediev», 304 s. [in Ukrainian].
8. Rumiantseva Y. M. (2004). Psykholohyia rechy y lnhvopedahohycheskaia psykholohyia [Psychology of speech and linguo-pedagogical psychology]. M. : PERSЭ; Lohos, 319 s. [in Russian].
9. Solovei A. (2010). Psykholinhvistychnе doslidzhennia movlennia ditei doshkilnoho. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [Psycholinguistic study of the speech of preschool children. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine*]. №1. S 24-27. [in Ukrainian].
10. Ushynskyi K. D. (1983). Vybrani pedahohichni tvory : v 2-kh tomakh [Selected pedagogical works]. K. : Rad. shkola, T. I. 348 s. [in Ukrainian].
11. Fedorova M. A. (2022). Doshkilna lnhvodydaktyka. Zhytomyr [Preschool language didactics]. FOP Levkovets. 313 s. [in Ukrainian].